

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
YEREVAN STATE UNIVERSITY

ԱՐԱԲԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

JOURNAL
OF
ARABIC STUDIES

№ 10

ISSN 1829-4510

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
YEREVAN YSU PRESS

2018

*Հրատարակվում է ԵՊՀ արևելագիտության
ֆակուլտետի գիտական խորհրդի որոշմամբ*

*Published by the decision of the scientific council of
the Oriental Studies Department, Yerevan State University*

Խմբագրական խորհուրդ

Editorial Board

Դավիթ Հովհաննիսյան – բ.գ.թ.,
պրոֆեսոր (նախագահ)
Մարգարիտա Խաչիկյան
բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Ռուբեն Կարապետյան
պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Արշակ Փոլադյան
պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Գուրամ Չիկովանի
բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Վրաստան)
Սամվել Կարաբեկյան
բ.գ.թ., դոցենտ
Մուշեղ Ասատրյան
PhD (Կանադա)
Սոնա Տոնիկյան
բ.գ.թ., դոցենտ
Մարատ Յավրումյան
բ.գ.թ., դոցենտ
Հայկ Քոչարյան
պ.գ.թ., դոցենտ
Արայիկ Հարությունյան
պ.գ.թ.

Prof. David Hovhannisyanyan
(editor in chief)
Prof. Margarita Khachkanyan
Prof. Ruben Karapetyan
Prof. Arshak Poladyan
Prof. Guram Chikovani
(Georgia)
Dr. Samvel Karabekyan
Mushegh Asatryan, PhD
(Canada)
Dr. Sona Tonikyan
Dr. Marat Yavrumyan
Dr. Hayk Kocharyan
Dr. Arayik Harutyunyan

© Երևանի պետական համալսարան, 2018

© Yerevan State University, 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Վարդան Ղափլանյան

ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ ԲՆԱԿՎՈՂ ԻՍԼԱՄԱԴԱՎԱՆ ԱԲԽԱԶԱԿԱՆ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ 1992
-1993 ԹԹ. ՎՐԱՅ-ԱԲԽԱԶԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ.....9-22

Գայանե Մկրտումյան

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԵՎԱՃՈՒՄԸ ՕՄԱՐ ԻԲՆ ԱԼ-ԽԱՏՏԱԲ (634-644)
ԽԱԼԻՖԱՅԻ ՕՐՈՔ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՒՍՈՒԼՄԱՆԱԿԱՆ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ.....23-32

Արամայիս Գրիգորյան, Վարդան Ղափլանյան

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ «ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՈՐՈՒԹՅԱՆ» ԴՈԿՏՐԻՆԻ
ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ ԵՎ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ
ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....33-46

Արշակ Գևորգյան

1950-1960 ԹԹ. ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԻՇԽՈՂ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲԵՔԹԱՇԻ ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ
ՄԻԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....47-60

Աբու Ջաիդ Ալի Մուսա

«ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶՍԱԳՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ»
(«ՖԱԹՀ») ՍՏԵՂԾՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ.....61-75

Լուսինե Մկրտչյան

ԻՍՐԱՅԵԼԻ «ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ ՄԱՍԻՆ» ՕՐԵՆՔԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ.....76-85

Գազիկ Համբարյան

ԿԱՏԱՐՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ ԵՎ ԱՄՆ-Ի

ՄԵՐՁԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՇԱՀԵՐԸ..... 86-95

Դավիթ Հովհաննիսյան, Արու Զաիր Այի Մուսա

ԻՍՐԱՅԵԼԱԲՆԱԿ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԻ ԱՐԱԲ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ

ՊԱՌԱԿՏՄԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ..... 96-113

Վահե Աղասարյան

ԹՈՒՐԲԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ

ԵՎ ՔՐԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ..... 114-120

ԻՍԼԱՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աննա Գևորգյան

ՄԵԿ ՇԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ, ՏԱՐԲԵՐ ՇԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐ.

ԱԼԻ ԽԱՄԵՆԵԻԻ ԵՎ ՀԱՄԱՆ ՌՈՒՀԱՆԻԻ ՈՐՈՇ

ՏԱՐԱՋԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ..... 121-134

Շուշան Կյուրեղյան

ՆՈՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՈՐԱՐԱՐՆԵՐՆ ԸՍՏ ԻԲՆ ԱԼ-ՋԱՌԻԶԻ

«ԹԱԼԲԻՍ ԻԲԼԻՍ» ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ..... 135-162

Տաթևիկ Մկրտչյան

ՆԱԿՑ ԱԼ-ԲԱԼՁԱ-Ի ՈՒՂԵՐՁ-ՆԱՄԱԿՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԵՎ

ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ..... 163-176

Լևոն Պետրոսյան

ԵՐԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ ՄՁԿԻԹՆԵՐԸ

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ)..... 177-200

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան

«ԱՐԱԲԸ» ՈՐՊԵՍ ԻՆՖՈՐՄԱՅԻՈՆ ՀՈՍՔԵՐԻ

ԱՂԱՊՏԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԻՔ..... 201-213

Լուսինե Տեր-Հովհաննիսյան

ԲԱՆՏԱՅԻՆ ԵՐԿԻ ԺԱՆՐՆ ՄԵՐՉԱՎՈՐԱՐԵՎԵԼՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ. «ՀԱԲՄԻԵ».....214-222

Ամայյա Գրիգորյան

ԵՐԳ ԵՐԳՈՑԻ ԵԲՐԱՅԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐԸ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....223-234

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հասմիկ Երիցյան

ԱՐԱԲԵՐԵՆԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄԻԱՑՅԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....235-255

Զարուհի Խաչատրյան

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՈՐՈՇ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐ ԸՍՏ

ՊԱՐՄԿԵՐԵՆ «DO FARASNĀME. MANSUR O MANZUM»

ՁԻԱՄԱՏՅԱՆԻ.....256-270

Մերվաթ Գոմասա Արդուլլահ Օսման

ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐԱԲԵՐԵՆՈՒՄ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....271-283

CONTENT

HISTORY

Vardan Ghaplanyan

THE FORMATION AND ACTIVITY OF THE MUSLIM ABKHAZIAN
COMMUNITY OF TURKEY DURING 1992-1993 GEORGIAN-
ABKHAZIAN WAR.....9-22

G.ayane Mkrtumyan

THE CONQUEST OF EGYPT DURING THE REIGN OF KHALIFA
OMAR IBN AL-KHATTAB IN CHRISTIAN AND MUSLIM
HISTORIOGRAPHY (634-644).....23-32

Aramayis Grigoryan, Vardan Ghaplanyan

THE IMPLEMENTATION OF TURKEY'S "STRATEGIC DEPTH"
DOCTRINE IN THE CONTEXT OF CONFLICT RESOLUTION
IN THE MIDDLE EAST AND SOUTH CAUCASUS.....33-46

Arshak Gevorgyan

REFLECTIONS AROUND THE INTERRELATIONS BETWEEN
THE TURKEY'S RULING (1950-1960) DEMOCRATIC PARTY
AND THE BEKTASHI SUFI ORDER.....47-60

Abu Zayd Ali Musa

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF "PALESTINIAN
NATIONAL LIBERAL MOVEMENT" (FATAH).....61-75

Lusine Mkrtchyan

LEGAL ASPECTS OF THE LAW OF RETURN.....76-85

Gagik Hambaryan

QATAR CRISIS AND MIDDLE EAST
INTERESTS OF THE USA.....86-95

Davit Hovhannisyan, Abu Zayd Ali Musa

ISRAELI PALESTINIAN ARAB POLITICAL LEADERS'
POSITION ON PALESTINIAN SPLIT AND IT'S REASONS.....96-113

Vahe Aghasaryan

THE POLITICS OF TURKEY IN SYRIA AND
THE KURDISH FACTOR.....114-120

ISLAMIC STUDIES

Anna Gevorgyan

ONE REVOLUTION, DIFFERENT REVOLUTIONARIES: SOME
TENSIONS BETWEEN THE PRESIDENT
ROUHANI AND AYATOLLAH KHAMENEI.....121-134

Shoushan Kyureghyan

THE INNOVATION AND THE INNOVATORS ACCORDING
TO 'IBN AL-JAWZĪ'S "TALBĪS IBLĪS".....135-162

Tatevik Mkrtchyan

DISCUSSION OF SOME STRUCTURAL AND CONTEXTUAL
PECULIARITIES OF 'ALI IBN ABĪ TĀLIB'S LETTERS
IN NAHĠ AL-BALĀĠA.....163-176

Levon Petrosyan

THE MOSQUES OF YEREVAN (HISTORICAL APPROACH).....177-200

LITIRATURE

Davit Hovhannisyan

"ADAB" AS THE ADAPTATION INSTRUMENT FOR
THE INFORMATION FLOW.....201-213

Lusine Ter-Hovhannisyan

THE "HABSIYAT" GENRE IN
PERSIAN LITERATURE.....214-222

Amalya Grigoryan

THE HEBREW TEXT AND THE ARMENIAN

TRANSLATIONS OF THE SONG OF SONGS223-234

LINGUISTICS

Hasmik Yeritsyan

CRISIS OF ARABIC LANGUAGE IN

THE UNITED ARAB EMIRATES235-255

Zaruhi Khachatryan

SOME ARABIC ORIGIN HORSE APPELLATIONS

ACCORDING TO PERSIAN LANGUAGE HORSE BOOK

«DO FARASNĀME. MANSUR O MANZUM»256-270

Mervat Gomaa Abdullah Osman

THE GREEK LOANWORDS MUTUAL IN

ARABIC AND ARMENIAN271-283

**«ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶՍՏԱԳՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ»
(«ՖԱԹՅ») ՍՏԵՂԾՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ**

*Աբու Ջաիդ Ալի Մուսա
abozaid.ali@gmail.com*

*Բանալի բառեր՝ Ֆաթհ, Պաղեստին, Պաղեստինի ազատագրման
կազմակերպություն, ազգային ազատագրական շարժում*

1948 թվականի ջախջախիչ պարտությունը դաժան հարված հանդիսացավ պաղեստինյան ազգային շարժումների համար և հանգեցրեց դրանց բոլորի լուծարմանը և մեծ թվով պաղեստինցիների սփռմանը հարևան արաբական երկներում, Արևմտյան ափին և Գազայի հատվածում: Սակայն, պաղեստինյան ժողովուրդը շուտով ապաքինեց իր վերքերը և 1950-ականների սկզբին սկսեց աշխատել ազգային ազատագրական շարժման վերակենդանացման ուղղությամբ՝ օգտվելով Գազայի հատվածում, Արևմտյան ափին, Սիրիայում, Լիբանանում, Եգիպտոսում և արաբական մյուս երկրներում քաղաքական կյանքում պաղեստինցիների մասնակցության շարունակական աճից: Այս մասնակցությունը հանգեցրեց ֆիդայական կազմավորումների ի հայտ գալուն, ինչպիսիք էին «Վերադարձի հերոսները», «Վրեժի սերունդը» և այլ քաղաքական կազմակերպություններ, որոնք միավորվեցին «Ֆաթհ» շարժման հիմնման ժամանակ¹:

Այս փուլը պաղեստինյան քաղաքական համակարգի ստեղծման սկիզբն էր, երբ Պաղեստինն ինքը պետք է ձևավորեր Ազգային խորհուրդ, Կենտրոնական խորհուրդ, հեղափոխական

¹ مصطفى حلمي. نكبة فلسطين من منظور تاريخي. القاهرة، 2010. ص. 65.

դատական համակարգ, զինված ուժեր և այլ ինստիտուտներ ունեցող սեփական քաղաքական համակարգը, որը պետք է ներկայացնեի թե՛ պաղեստինաբնակ և թե՛ սփյուռքում բնակվող պաղեստինցիներին ու ժամանակի ազգային միություններին²:

1948 թվականի պատերազմից հետո պաղեստինցիների մեծամասնությունը վստահություն չունեի արաբական կառույցների նկատմամբ: Նրանք գտնում էին, որ դրանք ձգտում են վերահսկողություն հաստատել պաղեստինյան որոշման վրա, և որ պաղեստինցիներն իրենց իրավունքները վերադարձնելու համար պետք է հույսն իրենց վրա դնեն: Դա հիմնական պատճառներից մեկն էր, որը հանգեցրեց «Ֆաթհ» շարժման ստեղծմանը, քանի որ վերջինիս տրամաբանության մեջ կենտրոնական տեղ էր զբաղեցնում այն համոզմունքը, որ արաբական կառավարությունները գիտակցաբար ձգտում են վերացնել պաղեստինյան ինքնությունը³:

*Նակրային*⁴ հաջորդած ժամանակատվածում ի հայտ եկան հեղափոխական շարժումներ, այդ թվում՝ «Վրեժի սերունդ»-ը, «Վերադարձի հերոսներ»-ը և «Մն գոտու» խմբավորումները, որոնց աչքի ընկնող առաջնորդներն էին Մուստաֆա ալ- Ամարը, Մահմուդ Աբու Բաքրը և Աբու Ալի Իյադը: Սակայն, երբ հրեական սիոնիստական խմբավորումների դեմ ճնշումներն ու հարձակումները սաստկացան, Քուվեյթի բրիտանական հյուպատոսը միջամտեց և խնդրեց որպես գործարար Քուվեյթում աշխատող Յասեր Արաֆաթին՝ փորձել մեկ միասնական կազմակերպության մեջ միավորել այս խմբավորումները, ինչը

² جواد الحمد. المدخل إلى القضية الفلسطينية، مركز دراسات الشرق الأوسط، 1999، ص.345.

³ يزيد صايغ. الحركة الوطنية الفلسطينية (1949-1993). بيروت، مؤسسة الدراسات الفلسطينية، 2002، ص. 65.

⁴ Արաբերենից թարգմ. «դժբախտություն, աղետ», արաբ հեղինակներն այս եզրով են անվանում 1948 թ. Արաբաիսրայելական և Վեցօրյա պատերազմներից հետո մոտ 750 հազար պաղեստինցիների գաղթը:

նպատակ ունեւր վերահսկել բոլորի աշխատանքը, նվազեցնել հրեական ջոկատների վրա ճնշումը և վերահսկել նրանց գործողությունները:

«Ֆարօհ» շարժման ստեղծման գաղափարը սկիզբ է առել «Դիմադրության ազգային ճակատ»-ի փորձից և այն հարաբերությունից, որը 1956 թվականին Իսրայելի կողմից Գազայի սեկտորի և «Եռյակ ագրեսիա»-ի կողմից Եգիպտոսի վրա հարձակումների ժամանակ «Մուսուլման եղբայրներ»-ին այսպես կոչված «Զինյալների գումարտակում» միավորեց նասերականների հետ, երբ ի հայտ եկան այնպիսի առաջնորդներ, ինչպիսիք էին Խալիլ ալ-Վազիբը, Սալահ Խալաֆը և Յասեր Արաֆաթը, և երբ տեղի ունեցավ «Ֆարօհ»-ի առաջին բջջի ձևավորումը:

«Ֆարօհ» շարժման ստեղծման ամսաթիվ է համարվում 1965 թվականի հունվարի մեկը, երբ շարժման զինյալներն առաջին զինված գործողությունն իրականացրեցին Իսրայելի դեմ, որի արդյունքում պայթեցվեց պաղեստինյան գրավյալ տարածքներում գտնվող Այլաբնի թունելը ⁵ : Այդ օրը համարվեց արդի պաղեստինյան զինված հեղափոխության մեկնարկի օրը:

Շարժումը սկսվել է պարզ թվացող մի գաղափարից՝ որպես ազգային-ազատագրական շարժում. այդ գաղափարն ընկած էր նաև ողջ երրորդ աշխարհում տարածում գտած նմանատիպ շարժումների հիմքում: Մակայն ավելի խորը դիտարկման պարագայում տեսնում ենք, որ այն ուղղված էր մի նպատակի, որն անհնարին էր թվում ոչ միայն զավթիչ թշնամու բնույթի, նրա բազմատեսակ և տարածված արտաքին կապերի պատճառով, այլև այն իրողության, որում գտնվում էր արաբական աշխարհը, որը ենթադրվում է, որ պետք է հոգ տաներ պաղեստինյան ժողովրդի մասին: Այս իրողության համար ո՛չ ցանկալի էր, ո՛չ էլ ողջունելի

⁵ عواد جميل عبد[القادر] عودة [إشكالية العلاقة بين حركة فتح وحركة حماس وأثرها على عملية التحول الديمقراطي في فلسطين (2004-2011) رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة النجاح، فلسطين، 2011، ص94-95

«Ֆաթհ» շարժման ի հայտ գալը, որը սկսվեց որպես մի քանի հոգու գաղափար, այնուհետև վերաճեց կազմավորման, ապա՝ ազգային համապարփակ ծրագրի, և, ի վերջո, շարժման, որի առաջամարտիկ լինելն ընդունվեց պաղեստինյան ժողովրդի մեծամասնության կողմից⁶:

Փաստերը վկայում են, որ «Ֆաթհ» շարժման ղեկավարների մի մասը, այդ թվում՝ Յասեր Արաֆաթը, իրենց գործունեության սկզբնական շրջանում հարել են «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպությանը, սակայն այս շարժման ստեղծման նախաձեռնությունը «Մուսուլման եղբայրներ»-ից չի եկել: Խալիլ ալ-Ուազիրը⁷ Գազայի հատվածում կազմակերպության առաջնորդ Հանի Բասիտուին ներկայացրեց արտաքինից իսլամական երանգավորում չունեցող և զինված պայքարի միջոցով Պաղեստինի ազատագրման վրա կենտրոնացած կազմավորման ստեղծման գաղափարը, սակայն «Մուսուլման եղբայրներ»-ի ղեկավարությունը, զգուշավորության քաղաքականության արդյունքում, անտեսեց այն և չարձագանքեց դրան՝ կենտրոնացած լինելով խմբավորումը Նասերի հետապնդումից պաշտպանելու վրա: Շարժմանը միանալու կոչով հանդես եկան կազմակերպության այն անդամները, ում Խալիլ ալ-Ուազիրի գաղափարը համոզիչ թվաց, նրանց թվում էին Սաիդ ալ-Մուզայինը⁸ և Խալիլի եղբայրը՝ Ղալիբ ալ-Ուազիրը⁹:

«Ֆաթհ» շարժման ստեղծումը շրջադարձային պահ դարձավ պաղեստինյան ժողովրդի պատմության մեջ մի

⁶ عماد مصباح محمد مخيمر: ممارسة السلطة والفعل الثوري. دراسة مقارنة (حركة فتح وحركة حماس)، رسالة ماجستير في العلوم السياسية، جامعة الأزهر-غزة، 2013، ص. 35.

⁷ Առավել հայտնի է Աբու Ջիհադ անունով պաղեստինցի ազգայնական գործիչ որը, հետագայում դարձավ «Ֆաթհ»-ի ռազմական թևի առաջնորդը:

⁸ Պաղեստինյան պոետ պաղեստինյան ազգային հիմնի խոսքերի հեղինակ
⁹ محسن صالح. فلسطين: سلسلة دراسات منهجية في القضية الفلسطينية – نسخة الكترونية. كولالمبور – ماليزيا، 2002، ص. 222.

Ժամանակաշրջանում, երբ արաբական պաշտոնական կառույցներն աշխատում էին պաղեստինյան հիմնախնդրին իրենց կամքը պարտադրել, ինչն արտահայտվեց 1964 թվականին «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպության» ստեղծման մասին պաշտոնական արաբական որոշմամբ՝ որպես Պաղեստինյան հարցի նկատմամբ հսկողություն սահմանելու և իրենց գերիշխանությունը պարտադրելու փորձ:

«Ֆաթհ» շարժումը ի հայտ եկավ, որպեսզի արտահայտի անկախ ազգային դիմագծեր ունեցող պաղեստինյան անհատականությունը և պաղեստինյան ազգային ծրագիրը ժամանակակից ձևով ներկայացնի: Ըստ գերիշխող ազգային հոսանքի գաղափարախոսության, ազատագրման ճանապարհը միասնությունն է, մինչդեռ «Ֆաթհ»-ը պնդում էր, որ ազատագրումն է միասնության ուղին: «Ֆաթհ»-ը կոչ արեց պաղեստինցիներին միավորվել ազատագրվելու և իրավունքները վերադարձնելու իրենց ազգային նպատակների շուրջ՝ անկախ նրանց գաղափարական և դավանաբանական հիմքից: Այն նաև կոչ արեց զինված պայքար սկսել՝ որպես արաբական զարթոնքի և միասնականության ուղի¹⁰:

1967 թվականի Հունիսյան պատերազմից հետո ակտիվ պայքարող ուժի անհրաժեշտություն առաջացավ, ինչն իր խմբավորումների միջոցով իրականացրեց «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպություն»-ը՝ պաղեստինյան ներքին և արտաքին ուժերի միջև հիմնավոր, օրգանական կապի ստեղծմամբ և ամրապնդմամբ: Դրան գումարած այն, որ զավթված հայրենիքի ներսում «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպության» հարվածային կորիզը՝ «Ֆաթհ» շարժմամբ ներկայացված, պատրաստ էր ինքնաբուխ պայթյուններ

¹⁰ بشير موسى صالح نافع. الإسلاميون الفلسطينيون والقضية الفلسطينية 1950-1980، مركز فلسطين للدراسات والبحوث، غزة، 1999، ص. 149-151.

իրականացնել, ժամանակավոր նպատակներ սահմանել և պատմական նպատակները շեշտադրել: Այս հայեցակարգը արտահայտվել է 1987 թվականի «Քարեր»-ի և 2000 թվականի Ալ-Ակսայի ինթիֆադաներում, երբ ՊԱԿ-ը իր դերակատարումն ունեցավ ապստամբության դինամիզմի պահպանման, զարգացման և այն ցանկալի ուղղությամբ առաջ տանելու մեջ:

«Ֆաթհ»-ի՝ պաղեստինյան ինքնությունը պահպանելուն ողողված կոչերը և նրա՝ պաղեստինյան հեռանկարի վրա խիստ կենտրոնացված լինելը հակասում էին ինչպես «Արաբ ազգայնականների շարժման», այնպես էլ «Բասս» կուսակցության ազգային հավատամքներին, քանի որ «Արաբ ազգայնականների շարժում»-ը «Ֆաթհ»-ին համարում էր ուղղակի սպառնալիք Գամալ Աբդ ալ-Նասերի¹¹ համար: Դրա անդամները տեղեկացվել էին, որ «Ֆաթհ»-ը կասկածելի շարժում է, որը կապված է «Բաղդադի դաշինք»-ի հետ, որը նպատակ ուներ Նասերին ներքաշել ճակատամարտի մեջ, որին նա պատրաստ չէր, ինչը կհանգեցներ նրա պարտությանը: «Ազգայնական շարժում»-ը համարեց, որ «Ֆաթհ»-ի գաղափարախոսությունը հակասում է իր առաջարկներին, և դա ակնհայտ ազդեցություն ունեցավ այն հանգամանքի վրա, որ «Ֆաթհ»-ը ստացավ բոլորովին անկախ բնույթ, ինչը նրան առանձնացրեց այդ ժամանակ գործող արաբական շարժումների մեծամասնությունից:

Շարժումը քաղաքական բազմակարծությունը և անկախ կամքի լեգիտիմությունը ճանաչեց որպես հիմք կազմակերպչական, գաղափարական և ֆինանսական որոշումների ընդունման համար, սակայն՝ բազմաթիվ պատճառներից ելնելով, ժողովրդավարական սկզբունքն ամբողջությամբ չդրսևորվեց, իսկ բազմակարծությունն էլ արտահայտվեց «քվոտայի համակարգ» -ով:

¹¹ Եգիպտոսի նախագահը 1956 – 1970 թթ.

«Ֆաթհ»-ի, կամ ավելի ճիշտ՝ նրա առաջին կորիզի տեսական հայեցակարգը ներկայացված էր «հեղափոխական բռնությունների» հիմնարար սկզբունքով: Այն կենտրոնացած էր մի շարք սկզբունքների վրա, որոնք կարելի է ամփոփել հետևյալ կետերում.

- հեղափոխական բռնությունը հայրենիքը ազատագրելու միակ ճանապարհն է,

- այդ բռնության նպատակը սիոնիստական ինքնության բոլոր դրսևորումների վերացումն է՝ թե՛ քաղաքական, թե՛ տնտեսական, և թե՛ ռազմական,

- այդ բռնությունը պետք է իրագործեն ժողովրդական զանգվածները,

- այդ հեղափոխական պաղեստինյան աշխատանքը չպետք է կապված լինի ցանկացած տեսակի կուսակցությունների և պետությունների վերահսկողության հետ, այլ անկախ պաղեստինյան բնույթով և որոշմամբ պետք է հեռու լինի արաբական և տարածաշրջանային կողմնապահություններից, ինչի հետևանքով հեղափոխությունը կլինի պաղեստինյան՝ իր հիմքով, և արաբական՝ իր զարգացմամբ:

1967 թ. պարտությունը և նրա արդյունքները չփոխեցին «Ֆաթհ»-ի՝ «մասնակի լուծումները» և նրա՝ «քաղաքական կարգավորման» բոլոր ձևերը կտրուկ մերժելու դիրքորոշումը: Պատերազմից հետո պարտիզանական գործողությունների փոխակերպումը զանգվածային դիմադրության շարժման ավելացրեց շարժման խմբավորումների վճռականությունը՝ խափանել հակամարտության ցանկացած քաղաքական լուծում և և դիմադրել դրան: «Ֆաթհ» շարժման հիմքում ընկած՝ տարբեր խաղաղ լուծումների մերժման տրամաբանությունը կայանում էր նրանում, որ լուծումները կստիպեն դադարեցնել զինված դիմադրությունը և վերջ կդնեն պաղեստինյան ժողովրդի՝ ողջ Պաղեստինն ազատագրելու հույսերին, քանի որ խաղաղ

լուծումներն անտեսում են այն հանգամանքը, որ Պաղեստինյան հիմնախնդիրը ոչ միայն ազրեսիայի հետևանքների վերացման, այլև հողերի ամբողջական ազատագրման խնդիր է¹²:

«Ֆաթհ»-ը աստիճանական ծրագիր մշակեց, որը նպատակաուղղված էր «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպության» շարքեր ներթափանցելուն, այնտեղ գերիշխանության հասնելուն, և դրանով պաղեստինյան ժողովրդի և Պաղեստինյան հիմնախնդրի միակ օրինական ներկայացուցիչը դառնալուն: Այն իր ծրագիրը սկսեց իրականացնել 1967-ի պարտությունից անմիջապես հետո՝ ՊԱԿ-ում և նրան սատարող արաբական կառույցներում պարտվողական մթնոլորտ սերմանելով և «Ֆաթհ»-ի ներկայացուցիչներին տարբեր կոմիտեներում ներդնելով, ապա աշխատեց այդ կոմիտեների աշխատանքը լուծարելու ուղղությամբ, որպեսզի ցույց տա ՊԱԿ-ի ղեկավարության անկարողությունը:

Հաշվի առնելով «Ֆաթհ»-ի կողմից Պաղեստինի Ազգային ժողովում մեծամասնություն կազմելը և ՊԱԿ-ի ղեկավարության ստանձնումը, կարելի է փաստել, որ 1968 թվականին խմբավորումների՝ ՊԱԿ-ին միանալուց ի վեր, «Ֆաթհ»-ն իշխող ուժ է ներկայացրել իրենից, իսկ մնացած ուժերը մրցել են ընդդիմության դերի համար: Տարածված մեթոդ էր ընդդիմադիր ուժերին ՊԱԿ-ից դուրս հանելը, հատկապես՝ կարևորագույն խնդիրների շուրջ տարաձայնությունների ժամանակ: «Ֆաթհ»-ի ղեկավարությունը, որը ղեկավարում էր նաև ՊԱԿ-ը, մեղադրվում էր ավտորիտարիզմի, պաղեստինյան ինստիտուցիոնալ շրջանակներից դուրս որոշումների ընդունման մեջ, ներառյալ հենց ՊԱԿ-ի կանոնադրությունը և իրար հաջորդած Ազգային ժողովների որոշումները: Այդ մեթոդը, ինչպես ոմանք նշում են,

12 ماهر الشريف. البحث عن كيان: دراسة في الفكر السياسي الفلسطيني، 1908، ص. 180.

բացասաբար էր անդրադառնում ՊԱԿ-ի ներսում ժողովրդավարության իրագործման վրա, քանի որ ընդդիմադիր ուժերի դուրս գալը ջուր էր լցնում ՊԱԿ-ի ղեկավարությանը ավտորիտարիզմի և ազգային նպատակների իրագործումը չապահովելու մեջ մեղադրողների ջրադացին¹³:

«Ֆաթհ»-ը միանձնյա կերպով վերահսկում էր Պաղեստինյան Ինքնավարության ենթակայության տակ գտնվող մասնագիտացված կառույցներն ու հաստատությունները, ինչպիսիք են օրինակ Ռադիոյի և հեռուստատեսության կազմակերպությունը, Պաղեստինյան վիճակագրական կենտրոնական վարչությունը, Ընդհանուր վերահսկողության կազմակերպությունը և Ֆինանսական վարչությունը: Մակայն, ամենակարևորը անվտանգության և ոստիկանության մարմինների վերահսկողությունն էր, որոնց կադրերի մեծամասնությունը «Ֆաթհ»-ից էին, մասնավորապես՝ Ինթիֆադայի ակտիվիստներից և «Ազատագրման բանակ»-ի անդամներից: «Ֆաթհ»-ը իր գերիշխանությունն էր հաստատել նաև օրենսդիր և գործադիր մարմիններում, դատավորների նշանակումներում և ամբողջությամբ վերահսկում էր պաղեստինյան Ազգային խորհուրդը: Դա արտացոլվեց Ազգային Խարտիայի փոփոխման համար 1996 թվականի ապրիլին գումարված 21-րդ հերթական և արտահերթ նստաշրջաններում, երբ «Ֆաթհ»-ի Կենտրոնական կոմիտեի անդամներից մեկը ստանձնեց Խորհրդի նախագահությունը՝ փոխարինելով անկախ գործիչ շեյխ Աբդ ալ-Համիդ ալ-Սաիհին, իսկ խորհրդի անդամների ընդհանուր թիվը հասցվեց 730-ի, որոնց մեծամասնությունը ներկայացնում էր «Ֆաթհ»-ին: Բացի դրանից, շարժումը լիովին վերահսկում էր իսրայելական գաղութատիրական պետության և նրա տարբեր

¹³ محمد خالد الأزعر. منظمة التحرير الفلسطينية: التجربة والافاق المستقبلية "خبرات الحركة السياسية الفلسطينية في القرن العشرين: الندوة الفكرية السياسية غزة: المركز القومي للدراسات والتوثيق، 2000، ص. 393-394.

հանձնաժողովների հետ բանակցային գործընթացը և կառավարում էր արաբական և օտար երկրների, տարածաշրջանային և միջազգային կառույցների հետ պաղեստինյան հարաբերությունները¹⁴:

«Պաղեստինի ազգային ազատագրական շարժման» մեկնարկից, նրա՝ «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպություն» մտնելուց և Յասեր Արաֆաթի՝ Գործադիր կոմիտեի նախագահությունը ստանձնելուց ի վեր որոշումների ձևավորման և հասունացման կենտրոնը եղել է «Ֆաթհ» շարժման սրտում, որն այն ժամանակից ի վեր եղել է պաղեստինյան որոշումների ձևավորման հիմնական ազդեցիկ ուժը¹⁵:

Գործադիր կոմիտեի վերահսկողական դերը 1993 թվականից ի վեր, ինչպես Յասեր Արաֆաթի, այնպես էլ՝ Մահմուդ Աբբասի նախագահության օրոք, շոշափելի անկում ապրեց: Գործադիր կոմիտեի՝ 1994 թվականին Թունիսից Պաղեստին տեղափոխումը նույնպես մեծ ազդեցություն ունեցավ բանակցությունների ընթացքի վրա, քանի որ լրացուցիչ գործիքներ տվեց Իսրայել գաղութատիրական պետությանը Գործադիր կոմիտեի անդամների և նախագահի վրա անմիջական ճնշումներ գործադրելու համար: Իսրայելական իշխանությունները սահմանափակեցին նրանց տեղաշարժվելու և գործելու ազատությունը: Վերացավ նաև Գործադիր կոմիտեի նկատմամբ Ազգային խորհրդի վերահսկողական դերը: 1990-ականների սկզբից Խորհուրդն այլևս չէր ներկայացնում բոլոր պաղեստինյան քաղաքական ուժերին: Այդպիսով, Գործադիր կոմիտեի և Ազգային Խորհրդի դերի նվազման և Օրենսդիր խորհրդի բացակայության

¹⁴ هلال جميل. النظام السياسي الفلسطيني بعد أوسلو: دراسة تحليلية نقدية. ط 2. رام الله: المؤسسة الفلسطينية لدراسة الديمقراطية - مواطن،، بيروت: مؤسسة الدراسات الفلسطينية، 2006، ص. 199-200.

¹⁵ ناصر دمج. تحولات منهجية في مسار الصراع العربي الإسرائيلي، رام الله: مركز الدراسات الاستراتيجية، 2007، ص. 207.

պարագայում բանակցային գործընթացի շուրջ որոշման ընդունումը նախկինից ավելի շատ կախված դարձավ Գործադիր կոմիտեի նախագահի անձից, ում վրա ինտենսիվ արտաքին ճնշումներ են գործադրվում, հատկապես՝ ամերիկյան և իսրայելական ուժերի կողմից¹⁶:

ՊԱԿ-ի ինստիտուտների ներսում ամենակարևոր թերություններից մեկը կապված է որոշումների կայացման և ընդունման մեխանիզմի հետ: Հետևաբար, դա պաղեստինյան հիմնախնդրի շուրջ դիրքորոշումներից և որոշումներից շատերի հարցում կասկածի տեղիք է տալիս: Այս որոշումները մեծապես բնութագրվել են առանձին անհատների կարծիքի և որոշակի տեսլականի պարտադրմամբ, ինչը բացասաբար է անդրադարձել ՊԱԿ-ի գործունեության և պաղեստինյան ժողովրդի կյանքի վրա՝ ընդհանուր վերցրած: Այդ մասին անձնական հանդիպման ժամանակ նշեց Ժողովրդական ճակատի նախկին գլխավոր քարտուղար դոկտոր Ջորջ Հաբաշը, որը կարծում է, որ նախագահ Յասեր Արաֆաթի ղեկավարության շրջանը առանձնացել է անհատական կարծիքի պարտադրմամբ, քանի որ հասարակության շերտերի և ուժերի միջև հստակ դաշինք չկար, ինչով էլ անհատական առաջնորդությունը ոչնչացրեց պաղեստինյան հեղափոխության և նրա ձեռքբերումների հետ կապված ամեն ինչ:

Ամփոփելով վերոշյալը, փաստենք, որ չնայած «Ֆաթհ»-ը պաղեստինյան դաշտում պայաքարող միակ կազմակերպությունը չէ, սակայն այն առավել վաղ ստեղծվածն ու առավել կազմակերպվածն է: Այն մի շարք հայտնի մարտեր է վարել, ինչպիսիք են 1968 թվականի մարտին Ալ-Քարամայի մարտը, որոնք նրան՝ ի տարբերություն այլ կազակերպությունների և շարժումների, լեգիտիմություն բերեցին զինված

¹⁶ منصور كميل. "نحو مفهوم تفاوضي فلسطيني جديد"، فلسطين: دروس الماضي وتحديات الحاضر واستراتيجيات المستقبل بيروت: مؤسسة الدراسات الفلسطينية، 2012، ص. 100.

պայքարի միջոցով¹⁷ : Այն կարողացավ գերիշխել պաղեստինյան քաղաքական համակարգում՝ հիմնվելով իր ազգային և քաղաքական ծրագրերի և ամենախոշոր խմբավորում լինելու հանգամանքի վրա՝ ի հավելումն ֆինանսական ռեսուրսներ ունենալուն: Այդ ամենի շնորհիվ այն դարձավ իշխող և վճռորոշ դերակատարում ունեցող խմբավորում:

ՊԱԿ-ի միջոցով «Ֆաթհ»-ի ներգրավվումը խաղաղության գործընթացին (1993-1995 թթ. մադրիդյան բանակցություններից և պաղեստինախրայելյան համաձայնագրերից հետո) տարբեր մակարդակներում կարևոր փոխակերպում իրականացրեց «Ֆաթհ» շարժման գաղափարական կառուցվածքի, քաղաքական դիսկուրսի և Իսրայելի հետ պայքարի նկատմամբ դիրքորոշման մեջ, քանի որ «Ֆաթհ»-ի կողմից դեկավարվող ՊԱԿ-ը ճանաչել է ՄԱԿ-ի թիվ 242 և 338 որոշումները և Իսրայելի գոյության իրավունքը: Այն հրաժարվել է բռնությունից և 1967 թվականին գրավյալ պաղեստինյան տարածքներում պաղեստինյան պետություն ստեղծելու պահանջից, չնայած, որ շարժման սկզբունքները և նպատակները, որոնք շարադրված են շարժման կանոնադրության մեջ, և որոնք «Ֆաթհ»-ը որդեգրել է 1965 թվականին իր ստեղծումից ի վեր, մնացել են ինչպես որ կային՝ առանց փոփոխության: Դրանք կոչ են անում վերացնել սիոնիստական կազմավորումը և ամբողջությամբ ազատագրել պաղեստինյան ազգային տարածքները, ինչին հասնելու միակ ճանապարհը զինված պայքարն է:

Քաղաքական հետազոտությունների և հարցումների պաղեստինյան կենտրոնի կողմից «Ֆաթհ»-ի անդամների և կադրերի շրջանում անցկացված հարցումները ցույց են տալիս, որ մեծ ցանկություն կա փոփոխություններ կատարել կանոնադրության այն հոդվածներում, որոնք առնչվում են սկզբունքներին, նպատակներին և մեթոդներին, քանի որ ներքին ընտրություններին՝ «փրայմերիզ»-ին մասնակցած շարժման

¹⁷ أبو نحل أسامة وآخرون. تأثير المتغيرات السياسية على البناء الفكري وسياسات منظمة التحرير الفلسطينية من 1968-1974، انتقال رئاسة منظمة التحرير الفلسطينية الى حملة البنادق، مسيرة المتغيرات وأثرها على سياسات منظمة التحرير الفلسطينية من النشأة الى أوصلو، قراءة تحليلية، القدس، دار الجندي للنشر والتوزيع، 2012، ص. 139-140

անդամների և աջակիցների 75%-ը քվեարկել է օրենսդիր մարմնի ընտրություններում շարժման կողմից թեկնածուներ առաջադրելու օգտին, և ընդամենը 24%-ն է դեմ արտահայտվել փոփոխություններին: «Ֆաթեհ»-ի՝ 2007 թվականին Արևմտյան ափին անցկացված մարզային գազաթնամոռովներում մասնակցած անդամների և ղեկավար կազմի 64%-ը նույնպես սատարել է փոփոխությունների իրականացմանը:

Վերոշարադրյալից պարզ է դառնում, որ արդեն ժամանակն է, որպեսզի «Ֆաթեհ»-ը որոշակի փոփոխությունների դիմի: Կարծում ենք, որ շարժումն առաջին հերթին պետք է փոխի իր կանոնադրության այն կետերը, որոնք չեն համապատասխանում «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպության» որոշումներին, շարժման ղեկավար կազմի մեջ ընդգրկի երիտասարդ առաջնորդների և նպաստի «Պաղեստինի ազատագրման կազմակերպության» վերակառուցմանը:

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF "PALESTINIAN NATIONAL LIBERAL MOVEMENT" (FATAH)

Summary

Abu Zayd Ali Musa
abozaid.ali@gmail.com

Keywords: *Fatah, Palestine, Palestinian Liberation Organization, national liberation movement*

After the 1948 war, most Palestinians did not trust the Arab Institutions. They believed that those were trying to take control over the Palestinian decision and in order to regain their rights Palestinians must rely on themselves. This was one of the main reasons for the establishment of the FATAH movement, because in their logic the central place was occupied with the belief that the Arab governments consciously seek to destroy the Palestinian identity.

In the beginning the movement appeared as the idea of several people, then it turned into formation, then into a national comprehensive

program and, ultimately, into a movement which leadership was recognized by the majority of the Palestinian people. It called the Palestinians to unite around national goals for the liberation and restoration of their rights, regardless of their ideological and religious differences, and to launch an armed struggle as the only means for the Arab awakening and the path for pursuing unity.

FATAH's participation through the PLO at various levels of the peace process has brought about important changes in the ideological structure of the movement, political discourse and attitude towards the struggle against Israel, as a result of which FATAH renounced violence and demanded the establishment of a Palestinian state in the occupied Palestinian territories in 1967, despite that the principles and goals of the movement, which have remained unchanged since the creation of the movement, presuppose the abolition of the Zionist entity and the complete liberation of the Palestinian national lands, the only way to achieve that is the armed struggle.

СОЗДАНИЕ И РАЗВИТИЕ «ПАЛЕСТИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ОСВАБОДИТЕЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ»

(«ФАТХ»)

Резюме

*Абу Зейд Али Муса
abozaid.ali@gmail.com*

Ключевые слова: *Фатх, Палестина, Организация освобождения Палестины, национально-освободительное движение*

После войны 1948 года большинство палестинцев не доверяли арабским структурам. Они считали, что они пытаются установить контроль над палестинским решением и что палестинцы должны полагаться на самих себя, чтобы вернуть свои права. Это было одной из главных причин, обусловивших создание движения ФАТХ, поскольку в его логике центральное место занимало убеждение, что арабские правительства сознательно стремятся уничтожить палестинскую идентичность.

Движение возникло как идея нескольких людей, затем превратилось в формирование, затем в национальную всеобъемлющую программу и, в конечном итоге, в движение, лидерство которого принималось большинством палестинского народа. Оно призвало палестинцев объединиться вокруг национальных целей освобождения и восстановления своих прав, независимо от их идеологических и религиозных различий, и начать вооруженную борьбу, как средства к арабскому пробуждению и пути к единству.

Участие ФАТХ через ООП на различных уровнях мирного процесса внесло важные изменения в идеологическую структуру движения, политический дискурс и позицию по отношению к борьбе с Израилем, в результате чего ФАТХ отказался от насилия и требования создания палестинского государства на оккупированных в 1967 году палестинских территориях, несмотря на то, что принципы и цели движения, которые оставались неизменными с момента создания движения, предполагают ликвидацию сионистского образования и полное освобождение палестинских национальных земель, единственным способом достижения которого является вооруженная борьба.